

жизни Европы XVI—XVII веков (разделы «Восточнославянская филологическая традиция в XVI—XVII вв.»; «Грамматика в филологической литературе XVI—XVII вв.»). Важен следующий вывод автора: хотя ранние восточнославянские грамматики (и словари) создавались для филологической защиты церковнославянского языка и, как правило, по византийским образцам, восточнославянская сторона, воспринимавшая чужую культуру, не была пассивной. Значительная близость церковнославянского языка и народных славянских языков рассматриваемого периода приводят к тому, что церковнославянские грамматики функционируют как грамматики родного языка. В них представлены попытки анализа языковых фактов, отражающие в известной мере конкретную языковую практику говорящих.

Анализируя грамматическую литературу («Состав памятников грамматического содержания»), исследовательница показывает источники и пути распространения лингвистических знаний у восточных славян в XVI—XVII веках.

Рамки журнальной рецензии не дают возможности подробно анализировать содержание основных разделов работы — «Грамматический строй языка в изображении ранних восточнославянских грамматик», «Методы описания грамматического строя языка в восточнославянской традиции XVI—XVII вв.». Отметим лишь, что, подводя итоги, автор перечисляет наиболее значительные достижения восточнославянской грамматической традиции XVI—XVII веков: «1) выявление системы грамматических категорий, в основном адекватное строю церковнославянского языка; верное соотношение грамматических значений и соответствующих им форм; 2) создание разветвленной словоизменительной классификации лексик; 3) достаточно полное выявление репертуара флексий, в том числе исчерпывающее описание церковнославянского субстантивного склонения; 4) осознание отношений словообразовательной производности между словами; 5) выявление основных механизмов морфологии; 6) выявление грамматической полисемии; 7) выявление лексической полисемии; 8) выявление лексико-семантических связей слов; 9) осознание своеобразия сочетаемости лексико-семантических групп слов и отдельных значений многозначного слова; 10) отражение грамматической вариантности; 11) осознание нормативно-стилистического аспекта грамматики; 12) проведение межъязыковых сопоставлений; известный отход от стихийного лингвистического универсализма средних веков» (с. 140—141). Метод ранних восточнославянских грамматик, по Н. Б. Мечковской, может быть охарактеризован как описательный, синхронический, нормативный, имеющий классифицирующую направленность (с. 141).

Представляется бесспорным общий вывод о значительности достижений восточнославянских грамматик XVI—XVII веков «в познании языка и разработке

методов лингвистического анализа», а также о сложении определенных средств и способов представления лингвистического содержания (с. 141). Верно, что церковнославянский язык, использованный при этом, «обеспечивал понятийно-терминологическую преемственность» в последующей истории филологической культуры восточного славянства.

К работе приложен указатель имен и произведений, упомянутых автором; нет, к сожалению, указателя рассмотренных терминов, необходимость которого в исследовании такого рода совершенно очевидна. Некоторые положения работы хотелось бы видеть более развернутыми, развитыми.

Монография Н. Б. Мечковской, написанная строго научно, обнаруживает глубину филологической культуры, тщательную продуманность методологических позиций автора, высокий профессионализм историко-лингвистического анализа. Материалы и выводы исследования могут быть использованы при рассмотрении проблем, имеющих прямое или косвенное отношение к истории всех восточнославянских языков.

Э. Г. Шимчук

Н. Ф. Клименко. *Словотворча структура і семантика складаних слів у сучасній українській мові.* — Київ: Наукова думка, 1984. — 252 с.

Складанія слова як асоби разрад вытворных з даўніх часоў прыцягваюць да сябе ўвагу даследчыкаў. Знешняя прастата ўтварэння, празрыстасць семантыкі і выразнасць матывіроўкі дазволілі многім залічыць кампазіцыю (аснова- і словаскладанне) лёгка не да самага простага і адсюль лёгкага спосабу словаўтварэння. Аднак імклівы (калі не сказаць, лавіны) рост кампазітаў у наш час, асваенне самых розных прыёмаў іх утварэння паставілі перад лінгвістыкай цэлы шэраг пытанняў як тэарэтычнага, так і прыкладнага характару. Шмат якія з гэтых пытанняў ставяцца і вырашаюцца ў манаграфіі Н. Ф. Кліменка. Сярод важнейшых задач даследавання аўтар выдзяляе найперш вызначэнне семантычнай і словаўтваральнай структур складаных слоў у межах асноўных часцін мовы, параўнанне марфемных структураў простых і складаных слоў, характарыстыку найбольш істотных рыс узаемадзеяння словаўтваральнай і лексічнай семантыкі, уласцівай кампазітам сучаснай украінскай літаратурнай мовы.

Услед за іншымі даследчыкамі Н. Ф. Кліменка вылучае 4 спосабы марфалагічнага словаўтварэння: а) афіксацыю, б) словаскладанне або юстапазіцыю, в) асноваскладанне або кампазіцыю, г) скарачэнне або абрэвіяцыю. Такая класіфікацыя спосабаў марфалагічнага словаўтварэння грунтуецца на супрацьстаўленні простых (аднаасноўных) і складаных слоў, якія маюць не менш двух караняў. Афіксацыя, зазначае даследчыца, можа прысутнічаць як дадатак да іншых спосабаў словаўтварэння (аснова-, словаскладання і абрэвіяцыі).

Пэўную цікавасць уяўляюць даныя марфемнага аналізу складанняў. Так, сярод назоўнікаў-юкстапазітаў пераважаюць чатырохмарфемныя (риб-а-кит-Ø), прыслюўі рэалізуюцца пяцімарфемнымі (трох-и-по-трох-у), прыметнікі — шасцімарфемнымі (тих-и-й-тих-и-й), дзеепрыметнікі — сямімарфемнымі (швид-к-о-тек-уч-и-й) словамі. Некалыкі іншыя вынікі даюць асноваскладанні і абрэвіятуры. Па максімальнай колькасці марфем «рэкард-сменамі» з'яўляюцца адзінаццацімарфемныя складанні тыпу **тим-час-ов-о+з-обов'яз-а-н-и-й**. Такіх слоў аўтар налічыла 46 (пераважна прыметнікі і дзеепрыметнікі).

Абмежаванні пераважна практычнага характару рэгуліруюць колькасць кораняў (асноў), аб'ядноўваемых у адно лексіка-граматычнае цэлае. Ва ўсіх частінах мовы абсалютную большасць утвараюць двухкаранёвыя складанні як найбольш аптымальны варыянт складанаўтворанай лексемы. Рэдка сустракаюцца словы з чатырма-пяццю коранямі (сярод пяціасноўных аўтарам выяўлена толькі чатыры словы: **стодвадцятый**, **ятилітний**, **-рїчний**, **-ліття**, **-рїччя**). Падобнае становішча, па нашых назіраннях, характэрна таксама рускай і беларускай мовам, у якіх ужыванне чатырох-пяцікаранёвых складанняў носіць аказіянальны характар і распаўсюджана пераважна ў галіне тэрміналогіі.

Словаўтваральны аналіз складаных слоў праводзіцца аўтарам у 4 этапы. На першым з іх вызначаецца спосаб утварэння складанняў, на другім — аднясенне складанага слова да канкрэтнай часціны мовы. Калі першыя два этапы асаблівых пярэчанняў не выклікаюць, то трэці — менавіта аднясенне кампанентаў складаных слоў да пэўных часцін мовы — уяўляецца не бездакорным. Асабліва гэта датычыцца складаных прыметнікаў тыпу **гострозаразый, променисто-сіний**, першы кампанент якіх (фармальна прыслоўе) можа быць кваліфікаваны і як аснова простага прыметніка. Спецыяльнай агаворкі адносна гэтага няма. Адшуканнем сінтаксічных эквівалентаў складанага слова вызначаецца яго словаўтваральная структура (чацвёрты этап). На апошняй, вышэйшай ступені словаўтваральнага аналізу ўстанаўліваецца колькасць вытворных ад розных відаў слоў — юкстапазітаў, кампазітаў і абрэвіатур. Тым самым вызначаюцца адносіны паміж словааскладаннем і афіксацыяй. У гэтым плане складанні ўтвараюць 2 групы: а) словы, ад якіх могуць утварацца новыя лексемы (**панібрат**, **панібратство**, **панібратський**) і б) складаныя словы, што не маюць вытворных (**завуч**, **хата-лабораторія** і інш.).

Пры вызначэнні семантыкі складаных слоў Н. Ф. Кліменка карыстаецца і такім параўнальна новым метадам, як перыфразіраванне. Перыфраза дапамагае дакладна акрэсліць значэнне дэрывата і ўсё больш набліжаецца да канкрэтных словаспалучэнняў, у якіх прадстаўлены словы, суадносныя з дэрыватунай асноваю і афіксам (параўн.: **собакоголо-вий** — «який мае голову, як у собаки»).

Асноўная частка манаграфіі прысвечана разгляду асаблівасцей утварэння складанняў сярод назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў і прыслоўяў. Асаблівая ўвага пры гэтым звяртаецца на словаўтваральныя магчымасці паасобных кампанентаў складаных слоў, вызначаюцца найбольш «папулярныя» і перыферыйныя асновы, устанаўліваецца прадуктыўнасць словаўтваральных мадэляў.

Натуральна, не ўсе пастаўленыя ў рабоце пытанні разгледжаны аднолькава поўна і дэталёва. У прыватнасці, канспектыўна разглядаецца спецыфіка выкарыстання складанняў у розных стылях літаратурнай мовы, амаль не закранаецца такое пытанне, як функцыянаванне інавацыйных кампазітаў (у першую чаргу аказіяналізмаў) і іх месца ў агульнай сістэме складаных слоў. Але ў цэлым манаграфічнае даследаванне Н. Ф. Кліменка — важкі ўклад у тэорыю і практыку ўсходнеславянскага словааскладання. Яно, несумненна, знойдзе сваіх прыхільнікаў і паслядоўнікаў.

М. Р. Прыгодзіч

Gramatyka współczesnego języka polskiego. T. 1. Składnia; T. 2. Morfologia.— Warszawa: PWN, 1984.— 397+560 s.

В 1970 году па ініцыятыве проф. С. Урбанчыка в Польской Академии Наук была образована Лаборатория грамматического строя, перед которой была поставлена задача создания новой описательной грамматики польского литературного языка. После возникновения в 1973 году Института польского языка ПАН Лаборатория (с отделениями в Кракове и Варшаве) заняла центральное место в Секторе современного польского языка, а к работе над грамматикой были дополнительно привлечены университетские специалисты. Результатом многолетней работы Лаборатории явились публикации по материалам нескольких конференций и дискуссий и двухтомная «Грамматика современного польского языка» (1984). Необходимость создания новой Грамматики была обусловлена, главным образом, двумя факторами: 1) изменениями, которые за последние десятилетия произошли в науке о польском языке, испытавшей сильное влияние со стороны как генеративной лингвистики, так и польской логической школы и семиотики; 2) изменениями, которые произошли в польском языке более чем за 60 лет со времени появления (1923) грамматики С. Шобера.

Лингвистическое описание в Грамматике ориентировано непосредственно на общественную функцию языка, заключающуюся в фиксации и передаче информации (т. 1, с. 6). В центре внимания находится семантическая структура текста, в частности предложения (как минимального сообщения), а далее исследуются языковые средства организации предложения, адекватные замыслу говорящего. Перспектива лингвистического анализа поэтому направлена, в отличие